

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

Герасимчук Володимир Іванович

УДК 331.5.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ І ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
РИНКУ ПРАЦІ В ПЕРЕХІДНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

Спеціальність 08.09.01 – Демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Раді по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Онікієнко Володимир Васильович,
Рада по вивченню продуктивних сил України Національної
академії наук України, головний науковий співробітник.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор Лібанова Елла Марленівна, Рада по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України, завідувача відділом людського розвитку;

доктор економічних наук, професор Колот Анатолій Михайлович, Київський національний економічний університет, професор кафедри управління трудовими ресурсами;

доктор економічних наук, професор Купалова Галина Іванівна, Інститут аграрної економіки УААН, головний науковий співробітник відділу аграрної і соціальної політики.

Провідна установа:

Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, відділ проблем гуманітарної політики, людського розвитку і споживчого ринку, м. Київ.

Захист відбудеться 07 жовтня 2002р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.160.01 Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

Автореферат розісланий 30 липня 2002р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Бандур С.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Складний процес становлення ринкової економіки в Україні супроводжується кризовими явищами, які виявляються у спаді виробництва, зниженні інвестиційної активності, скороченні зайнятості, появі безробіття, що набуває застійного характеру, зниженні життєвого рівня більшості населення. Наслідками системних економічних трансформацій є радикальні зрушення в структурі зайнятості, яка характеризується як позитивними, так і негативними тенденціями. Становлення ринку праці в Україні як підсистеми ринкової економіки відбувається під впливом загальних закономірностей її розвитку на етапі трансформацій і специфічних внутрішніх законів. Дослідженню цих проблем і, зокрема, проблем формування сфери прикладання праці і зайнятості, розвитку ринку праці присвячені роботи багатьох українських вчених, наукові праці яких широко відомі за межами країни, – О.М.Алимова, С.І.Бандура,

Л.К.Безчасного, Д.П.Богині, І.К.Бондар, І.К.Бистрякова, В.М.Бородюка, П.П.Борщевського, О.А.Бугуцького, О.С.Власюка, А.С.Гальчинського, В.М.Геєця, М.С.Герасимчука, І.Ф.Гнибіденка, В.М.Гриньової, Б.М.Данилишина, Г.А.Дмит-ренка, М.І.Долішнього, С.І.Дорогунцова, Т.А.Заяць, С.М.Злупка, В.Є.Козака, А.М. Колота, І.С.Кравченко, Ю.М.Краснова, Г.І.Купалової, В.І.Куценко, Е.М.Лібанової, І.І.Лукінова, Н.Д.Лук'янченко, В.О.Мандибури, В.М.Новікова, О.Ф.Новікової, В.В. Онікієнка, В.П. Оніщенко, Н.О.Павловської, Й.С.Пасхавера, І.Л.Петрової, В.І.Пили, С.І.Пирожкова, О.Ю.Рудченка, М.Г.Фащевського, Д.М.Черваньова, Л.Г.Чернюк, М.Г.Чумаченка, А.А.Чухна, М.В. Шаленко, Л.С.Шевченко та інших.

Соціально-економічним проблемам дослідження трудового потенціалу, ринку праці і зайнятості присвячені також роботи багатьох вчених країн СНД – Б.Д.Бреєва, Б.М.Генкіна, Є.І.Капустіна, Д.М.Карпуніна, Р.П.Колосової, М.М.Костакова, П.П. Литвякова, І.С.Маслової, А.А.Никифорової, В.А.Павленкова, Л.Н.Сосновської, А.І. Тучкова, А.А.Ракова, Л.Л.Рибаківського, Л.С.Чижової та ін.

Особливо слід відмітити найбільш відомі з цих проблем наукові праці знаменитих зарубіжних вчених Г.Беккера, Дж.К.Гелбрейта, Л.Ерхарда, Дж.М. Кейнса, А.Маршалла, Д.Рікардо, П.Самуельсона, А.Сміта, Г.Стендінга, І.Фішера, Е.Хата, Є.Шумахера та інших, які започаткували теорію формування і розвитку ринкової економіки і, зокрема, теорію трудових відносин в системі ринку праці.

Відмічаючи значний, а в ряді випадків основоположний внесок цих вчених у вирішення теоретико-методологічних проблем зайнятості і ринку праці, слід відмітити, що численні питання його формування і розвитку, зокрема на етапі переходу від соціалістичної планової системи господарювання до ринкової, все ще недостатньо вивчені і не отримали належного висвітлення як у науковій літературі, так і в практичній діяльності органів державної влади всіх рівнів управління.

Перехід економіки країни до фази економічного пожвавлення обумовлює необхідність реалізації стратегії розвитку ринку праці в напрямку його соціалізації, формування прогресивної структури зайнятості як найбільш адекватних соціально орієнтованій моделі економіки, яку обрало українське суспільство. Соціальна спрямованість розвитку ринку праці була продекларована в Державній програмі зайнятості населення на 1997-2000 рр. Однак теоретична необґрунтованість сутності соціально орієнтованого ринку праці, закономірностей його становлення, суттєві недоліки в реформуванні економіки ускладнюють втілення у життя соціально орієнтованої моделі ринку праці. Тому актуальною для керованості соціально-економічною ситуацією в Україні в напрямку побудови соціально орієнтованої ринкової економіки є розробка теоретико-методологічних основ становлення соціально орієнтованого ринку праці. Вони повинні враховувати як теоретичні розробки, так і практичний досвід формування і управління ринком праці в економічно розвинутих країнах, в яких ефективний економічний розвиток поєднується з високими соціальними результатами.

Теоретичного обґрунтування вимагають напрямки та умови соціалізації ринку праці, регулювання зайнятості і формування її структури відповідно до визначених цілей, досягнення повної, продуктивної та ефективної зайнятості, підвищення рівня життя населення на основі зростання доходів, розвитку трудового потенціалу, адекватного вимогам науково-технічного і соціального прогресу, які склали б підґрунтя для розробки науково обґрунтованої концепції становлення соціально орієнтованого ринку праці в Україні. Практичного значення набуває розробка методики оцінки рівня соціалізації ринку праці для цілей регулювання регіональних ринків праці і зайнятості. Виявлення та аналіз тенденцій розвитку ринку праці і закономірностей трансформації зайнятості під впливом сукупності факторів на етапі економічних реформ має винятково

важливе значення для розробки державно-ринкового механізму регулювання цих процесів. В цьому зв'язку актуальним є вдосконалення існуючих методів регіонального регулювання ринку праці і зайнятості на основі ситуаційного управління.

Однак в Україні теоретичні розробки та практичне впровадження методів ситуаційного управління ринком праці і зайнятістю знаходяться в стадії наукових пошуків і дискусій щодо їх застосування.

Відсутність цілісного системного дослідження процесу соціалізації ринку праці, тенденцій трансформації зайнятості, зумовлених системними економічними трансформаціями, глобалізацією економіки, переходом України до інформаційних технологій, обумовлює необхідність комплексного дослідження цих проблем. Висока актуальність відмічених проблем визначила вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проведені дисертантом дослідження спрямовані на виконання завдань, визначених Стратегією економічного та соціального розвитку України на 2000-2004 роки; Програмою зайнятості населення на 1997-2000 роки; Державною програмою зайнятості населення на 2001-2004 роки; Указом Президента України “Про основні напрямки розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року”.

Виконане дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з тематикою науково-дослідних робіт Ради по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України (довідка №25/702-3-22 від 25.12.2001р. та №25/6-2-12 від 28.01.2002р.), зокрема з темами: 3.1.5.58. “Прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил України на тривалу перспективу” - № державної реєстрації 0100U000089 (автором досліджено динаміку і структурні зрушення в зайнятості економічно активного населення і розроблено концептуальні положення щодо становлення соціально орієнтованого ринку праці; визначено тенденції розвитку промисловості і промислового сектора ринку праці; обґрунтовано пропозиції щодо стимулювання попиту на робочу силу); 3.1.5.63 “Схема (прогноз) розвитку і розміщення продуктивних сил України та її регіонів (областей) на тривалу перспективу” - № державної реєстрації 0100U000657 (автором досліджено закономірності трансформації зайнятості населення під впливом процесів глобалізації економіки і розвитку ринкової інфраструктури; обґрунтовано методологічні та методичні підходи щодо оцінки та регулювання зайнятості сільського населення в умовах реформування аграрного сектора економіки; виявлено тенденції і розроблено прогноз зайнятості населення в сфері нематеріальних послуг); 3.1.5.64. “Проблеми сталого розвитку і основні напрями структурних трансформацій в економіці України” - № державної реєстрації 0101U007882 (автором досліджено стан соціально-трудових відносин і обґрунтовано методологічні та методичні підходи щодо оцінки і вдосконалення їх як умови ефективного розвитку економіки і використання трудового потенціалу).

Дисертаційне дослідження пов'язане також з плановою тематикою Українського інституту соціальних досліджень (довідка №120 від 28.05.2002р.), зокрема з темою “Методологічні проблеми ситуаційного регулювання управлінням регіональним ринком праці” (дисертантом досліджено закономірності впливу інституціональних факторів на зайнятість і ринок праці, запропоновано класифікаційну модель комплексної соціально-економічної оцінки регіонального ринку праці та пропозиції щодо розробки механізму моніторингу руху робочої сили).

Наукові доповіді, підготовлені дисертантом в рамках цих тем, були направлені в Міністерство економіки України; Міністерство праці та соціальної політики України, на які отримано позитивні відзиви.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є розробка методологічних, методичних і

прикладних основ оцінки та регулювання процесів трансформації зайнятості населення і становлення соціально орієнтованого ринку праці.

Відповідно до цієї мети поставлені і вирішувались такі задачі:

систематизувати, критично переосмислити і узагальнити погляди провідних вітчизняних та зарубіжних вчених на сутність ринку праці та об'єкт купівлі-продажу на ньому; обґрунтувати методологічні підходи до вивчення ринку праці з позицій ролі людини в соціально орієнтованій ринковій економіці, визначити об'єктивні передумови його соціалізації;

обґрунтувати сутність соціально орієнтованого ринку праці, визначити систему його показників та розробити інтегральний показник рівня соціалізації ринку праці;

систематизувати, критично переосмислити і узагальнити погляди вчених на сутність зайнятості і обґрунтувати важливість діяльнісного підходу до її визначення;

дослідити вплив на зайнятість та ринок праці таких факторів, як системні загальноекономічні та інституціональні перетворення, глобалізація економіки, розвиток ринкової інфраструктури, структурна модернізація економіки, оплата праці;

проаналізувати динаміку зайнятості економічно активного населення України, дослідити характер трансформаційних процесів у таких галузях, як промисловість, аграрний сектор економіки, сфера нематеріальних послуг, і дати оцінку процесам інтенсивності та якості структурних зрушень в зайнятості на перехідному етапі;

поглибити методологію регіонального дослідження ринку праці і зайнятості на основі факторної соціально-економічної оцінки;

розробити методологічні та методичні основи застосування ситуаційних методів для регулювання регіональних ринків праці;

розробити методологічні підходи щодо довгострокового прогнозування зайнятості населення, які враховували б комплексний вплив системи факторів на її трансформацію та пріоритети соціально-економічного розвитку України;

розробити варіантний прогноз зайнятості в галузях економіки України, в тому числі в галузях промисловості, на період до 2015 року;

розробити концептуальні підходи щодо розвитку трудового потенціалу і підвищення якості робочої сили та механізмів регулювання цих процесів;

визначити основні проблеми та розробити концептуальні підходи щодо формування середнього класу як важливої умови і результату соціалізації ринку праці;

дослідити стан соціально-трудова відносин і обґрунтувати напрямки їх вдосконалення;

розробити методологічні і методичні засади формування ринкової моделі соціальної політики.

Об'єктом дослідження є: процеси трансформації зайнятості населення в основних галузях і сферах економіки України та соціалізації ринку праці.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні і прикладні проблеми трансформації зайнятості і формування соціально орієнтованого ринку праці.

Методи дослідження. Загальною методологічною основою дослідження є діалектичний метод, що характеризується цілісним системним підходом до аналізу

соціально-економічних процесів і явищ. Для досягнення мети роботи використані такі методи дослідження: системний логічний метод – для дослідження сутності людини як суб'єкта діяльності, сутності ринку праці і продуктивної зайнятості;

класифікаційно-аналітичний метод – для оцінки факторів розвитку регіональних ринків праці; економіко-математичні методи системно-структурного аналізу – для виявлення

взаємозв'язків між факторами соціально-економічного розвитку регіонів і станом ринку праці та розробки моделі ситуаційного регулювання; статистично-аналітичні методи

(порівнянь, групувань, динамічних рядів, індексний) – для оцінки стану ринку праці і

динаміки зайнятості у взаємозв'язку з динамікою макроекономічних показників. Теоретичну і методологічну основу дослідження склали фундаментальні положення класичних і сучасних теорій ринкової економіки і зайнятості; основні положення теорії систем; наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем зайнятості і ринку праці, економіки і соціології праці; висновки і рекомендації Міжнародної організації праці щодо продуктивної зайнятості населення та нормативного регулювання соціально-трудових відносин; чинне законодавство України, яке регламентує трудову і підприємницьку діяльність, соціальну політику. Інформаційну базу становили: законодавчі, нормативні та методичні документи України і Міжнародної організації праці; роботи провідних вітчизняних і зарубіжних вчених; статистичні матеріали Держкомстату України, Міністерства праці та соціальної політики України, Державного центру зайнятості населення.

Наукова новизна одержаних результатів. Принциповою особливістю виконаного дисертаційного дослідження є системний підхід до вивчення всієї сукупності соціально-економічних проблем зайнятості та ринку праці, що дозволило виявити закономірності і тенденції їх розвитку на перехідному етапі та обґрунтувати основні напрями соціалізації ринку праці і трансформації зайнятості в умовах економічного поживлення і переходу України до сталого економічного розвитку.

Наукову новизну дисертації складають такі основні теоретичні, методологічні і методичні розробки:

вперше обґрунтовано сутність поняття “соціально орієнтований ринок праці” як системи соціально-економічних відносин, що зумовлюють і регулюють відтворення робочої сили в умовах сталого економічного розвитку та забезпечення прогресивних стандартів якості життя населення;

теоретично обґрунтовано, на основі аналізу та критичного переосмислення поглядів провідних вітчизняних і зарубіжних вчених на сутність ринку праці, об'єкт купівлі-продажу на ринку праці, яким є трудові послуги власника робочої сили, а не послуги робочої сили чи послуги праці, оскільки робоча сила є невіддільною властивістю людини, а праця – способом її споживання в процесі створення матеріальних і духовних благ;

вперше обґрунтовано сутність поняття “соціалізація ринку праці” як процесу спрямування державою діяльності його суб'єктів на забезпечення базових потреб населення на рівні прогресивних соціальних стандартів на основі досягнення високої ефективності економіки;

обґрунтовано об'єктивний характер становлення соціально орієнтованого ринку праці, визначено основні напрямки Концепції соціалізації ринку праці в Україні, розроблено систему показників та запропоновано інтегральний показник соціалізації ринку праці; сформульовано і теоретично обґрунтовано принцип діяльнісного підходу до сутності категорії “зайнятість”, яким визначаються форми активного відношення людини до дійсності, спрямованого на створення суспільно корисних цінностей та засвоєння суспільного досвіду;

вперше досліджено вплив елементів ринкової інфраструктури, глобалізації та інформатизації економіки на зайнятість і розвиток ринку праці в контексті системних трансформацій, структурної модернізації та соціальної переорієнтації економіки; розкрито сутність і характер трансформаційних процесів у галузях економіки України, виявлено домінуючі тенденції в зайнятості, зроблено оцінку інтенсивності і якості структурних зрушень в зайнятості за період реформ;

розроблено класифікаційну модель соціальних та економічних факторів регіонального розвитку, визначено взаємозв'язки їх з елементами ринку праці, що дозволяє оцінити

сучасний стан та перспективи розвитку регіональних ринків праці; вперше запропоновано використання ситуаційної моделі для регулювання регіональних ринків праці, яка враховує варіанти робочих гіпотез і сценарії регіонального розвитку, що дозволило удосконалити методологію і методику управління ринком праці.

визначено сутність процесів інтелектуалізації праці та інформатизації економіки, які характеризуються використанням знань та інформації у всіх видах діяльності, систему їх показників і сформульовано та теоретично обґрунтовано необхідність їх використання для розробки Державної програми розвитку трудового потенціалу у взаємозв'язку з соціально-економічним розвитком на засадах прискореної інноваційно-технологічної трансформації економіки;

теоретично обґрунтовано і сформульовано класифікаційні ознаки середнього класу, визначено умови і фактори формування його матеріальної бази та інтелектуального потенціалу в контексті соціалізації ринку праці; виявлено невизначеність кількісних орієнтирів щодо ознак середнього класу в Україні та запропоновано критерії для його визначення;

вперше теоретично обґрунтовано взаємозв'язки соціально-трудова відносин з такими підсистемами економічних відносин, як техніко-економічні, організаційно-економічні та соціально-економічні, що створює об'єктивні передумови для взаємодії суб'єктів ринку праці та реалізації їхніх інтересів на основі ефективізації виробництва і гуманізації праці;

дістало подальший розвиток теоретичне обґрунтування сутності категорії “продуктивна зайнятість”, яка, на відміну від існуючих, визначена як суспільно корисна діяльність економічно активного населення по створенню матеріальних і духовних благ, наданню послуг, що характеризується значними диференціаціями в рівнях продуктивної праці і доходів в різних сегментах зайнятості; запропоновано систему показників продуктивної та ефективної зайнятості; обґрунтовано необхідність досягнення продуктивної за змістом і ефективної за економічними та соціальними результатами зайнятості; удосконалено методологічні підходи до визначення поняття “соціально-трудова відносина”, сутнісну основу якого, на відміну від існуючих визначень, становлять висока соціальна відповідальність суб'єктів взаємодії та баланс їхніх інтересів, який ґрунтується на досягненні граничної продуктивності факторів виробництва і відповідному розподілі новоствореної вартості, що відповідає умовам і принципам соціально орієнтованого ринку праці;

удосконалено методологічні підходи до прогнозування зайнятості населення, які враховують: вплив на розвиток економіки і ринок праці України інституціональних факторів, розвитку ринкової інфраструктури, процесів глобалізації; тенденції розвитку окремих галузей на основі визначених стратегічних цілей і пріоритетів; необхідність реалізації інноваційної моделі розвитку економіки у поєднанні з розширенням сфери продуктивної зайнятості населення за рахунок всіх її форм і видів; поетапне наближення соціальних стандартів до рівня європейських показників. Виходячи з цих методологічних підходів, на основі розробленої в РВПС України НАН України методики, розроблено варіантний прогноз зайнятості населення в галузях економіки України на період до 2015 року, який дозволяє зробити висновок, що досягнення повної, продуктивної та ефективної зайнятості, як і становлення соціально орієнтованого ринку праці, знаходиться за межами цього періоду;

розроблено систему заходів щодо формування в Україні ефективної соціальної політики, адекватної соціально орієнтованому ринку праці, стратегічними орієнтирами якої визначено досягнення прогресивних стандартів якості життя, а

соціально-економічними індикаторами – продуктивну та ефективну зайнятість, доходи і соціальну захищеність найбільш вразливих верств населення.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у створенні підґрунтя для подальших системних теоретико-методологічних та прикладних досліджень соціалізації ринку праці і тенденцій трансформації зайнятості населення на етапі економічного пожвавлення і сталого розвитку в Україні;

Запропоновані дисертантом наукові розробки мають практичне значення та адресну спрямованість.

Отримані автором результати дисертаційного дослідження, викладені у 10 наукових доповідях і записках, були направлені державним органам різних рівнів управління і використані ними в практичній діяльності. Це, зокрема: “Концептуальні положення щодо формування зайнятості населення і становлення ринку праці” – використано при підготовці проекту Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України і Конфедерацією роботодавців України та профспілковими об'єднаннями України на 1999-2000 роки та підготовці відповідних матеріалів Кабінету Міністрів України (лист Міністерства праці та соціальної політики України №08-6 від 15.02.1999р.); “Стимулювання попиту на робочу силу та інвестиційна політика в Україні” – використано при підготовці проекту і програми структурної перебудови економіки України на перспективний період 1999-2003 роки (лист Міністерства праці та соціальної політики України №08-08 від 10.03.1999р.); “Тенденції розвитку промислового виробництва України та його вплив на формування національного і регіонального ринків праці” – використано Управлінням народонаселення та політики зайнятості при підготовці проекту Указу Президента України “Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року” (лист Міністерства праці та соціальної політики України №21-35-43 від 15.10.1999р.); “Розвиток ринкової інфраструктури та її вплив на ринок праці України” – використано Міністерством праці та соціальної політики України при підготовці матеріалів до засідання Кабінету Міністрів України “Про підсумки роботи народного господарства в I кварталі 2000р.” (лист Міністерства праці та соціальної політики України №21-1210 від 06.04.2000р.); “Факторна соціально-економічна оцінка розвитку регіонального ринку праці та проблеми його регулювання” (у співавторстві з Туранським Ю.П. – особисто: запропонована класифікаційна модель факторів соціально-економічної оцінки розвитку регіонального ринку праці) – використано при розробці механізму моніторингу виробничих кадрів підприємств різних форм власності відповідно до доручення Прем'єр-Міністра України від 24.11.2000р. №19683/3 до Постанови Верховної Ради України від 16.11.2000р. №2103-III “Про стан дотримання вимог законодавства щодо працевлаштування неповнолітніх та випускників навчальних закладів 2000 року” (лист Міністерства праці та соціальної політики України №03-3/138-021-2 від 15.01.2001р.); “Інституціональні фактори трансформації зайнятості і регулювання регіонального ринку праці” (у співавторстві з Туранським Ю.П. – особисто: визначено напрями впливу на зайнятість інституціональних факторів) – використано при підготовці проекту Державної Програми зайнятості населення на 2001-2004 роки, розробленої на виконання доручення Кабінету Міністрів України від 7.12.2000р., №7770/2 (лист Міністерства праці та соціальної політики України №04-3/138-021-2 від 15.01.2001р.); “Ринок праці в сфері нематеріальних послуг” – використано Міністерством економіки України при підготовці проекту Пріоритетних завдань Кабінету Міністрів України на 2001 рік та Звіту Уряду перед Верховною Радою України “Про хід виконання програми діяльності Кабінету Міністрів України “Реформи заради добробуту” (лист Міністерства економіки України №13-39/73 від 19.03.2001р.); “Трансформація зайнятості населення в аграрному

секторі економіки України” – використано Міністерством економіки України при підготовці проекту Державної програми економічного та соціального розвитку України на 2001 рік, а також ряду доручень Адміністрації Президента України та Кабінету Міністрів України (лист Міністерства економіки України №13-39/1 від 01.06.2001р.); “Трудоресурсні зв'язки України та їх вплив на ринок праці” – використано Міністерством економіки України при підготовці проекту Державної програми економічного та соціального розвитку України на 2002 рік (лист Міністерства економіки України №13-39/98 від 01.05.2001р.); “Соціально-трудова відносина як фактор соціалізації ринку праці: методологічні аспекти” – використано Міністерством праці та соціальної політики України при підготовці питання “Про стан реформування оплати праці в Україні і забезпечення відтворення трудового потенціалу” на засіданні Національної ради соціального партнерства 13 грудня 2001 року (лист Міністерства праці та соціальної політики України №03-3/6431-021-8 від 24.12.2001р.).

Результати дисертаційного дослідження також можуть бути використані при викладанні лекційних курсів “Економіка праці і соціально-трудова відносина”, “Ринок праці”, “Управління трудовими ресурсами”, “Державне регулювання зайнятості”.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до проблеми соціалізації ринку праці і трансформації зайнятості населення в перехідній економіці України. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. Обсяг особистого внеску в роботи, які опубліковані у співавторстві, наведений окремо у списку опублікованих праць. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, які отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і теоретичні висновки дисертації доповідалися і обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції “Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки” (м. Київ, 2000р.); на Міжнародній науково-практичній конференції “Управління людським розвитком: проблеми теорії і практики” (м. Київ, 2001р.); на I Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні проблеми управління” (м. Київ, 2001р.), на Міжнародній науково-практичній конференції “Мотивація ефективності праці в ринковій економіці” (м. Полтава, 2002р.), на науково-технічній та методичній конференції “Інформаційні технології у виробництві та освіті” (м. Хмельницький, 2002р.).

Публікації. Теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження, методологічні розробки, висновки та пропозиції автора відображені у 39 публікаціях загальним обсягом 52,3 др.арк., в тому числі у двох індивідуальних монографіях (27,6 др.арк.) та трьох колективних монографіях (особисто автора 2,6 др.арк.), 23 статтях у наукових фахових виданнях (12,0 др.арк.), 7 наукових виданнях (8,7 др.арк.) і 4 статтях в інших виданнях (1,4 др.арк.). Як фахове зараховане наукове видання однієї монографії обсягом 4,1 др.арк. (лист ВАК України №02-77-06/1066 від 11.06.2002р.).

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, п'яти розділів з висновками по кожному з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг дисертації складає 388 сторінок комп'ютерного тексту, містить таблиць – 41 (з них 8 на повних сторінках), рисунків – 9 (з них 5 на повних сторінках), список використаних джерел із 284 найменувань (на 22 сторінках), 6 додатків (на 20 сторінках).

Основний зміст роботи

У першому розділі **“Теоретико-методологічні основи становлення соціально орієнтованого ринку праці і трансформації зайнятості населення в перехідній економіці”** обґрунтовано об'єктивну закономірність розвитку ринку праці в напрямку його соціалізації, визначено сутність, умови і фактори становлення в Україні соціально орієнтованого ринку праці, систематизовано фактори, що зумовлюють трансформації зайнятості на перехідному етапі, обґрунтовано сутність продуктивної та ефективної зайнятості, запропоновано систему показників для оцінки рівня соціалізації ринку праці. В дисертації доведено, що функціональний підхід до робочої сили як фактора виробництва є одностороннім і не може бути адекватним соціально орієнтованій ринковій економіці, в якій людина розглядається як особистість з властивими їй потребами, інтересами, мотивами, цінностями, а розвиток її та рівень життя стають метою економічного зростання. Системний підхід до людини дозволив сформулювати і обґрунтувати методологічні підходи до визначення об'єкту купівлі-продажу на ринку праці, яким виступають трудові послуги власника робочої сили, а не послуги праці чи робочої сили, оскільки робоча сила є іманентною властивістю людини, а праця – процесом її споживання. Доведено, що методологічно невиправданим є звуження ринку праці до відносин між роботодавцями і власниками робочої сили з приводу найму і використання праці. Сфера ринку праці охоплює всі фази відтворення робочої сили, функціонує на основі ринкових механізмів і є об'єктом державного регулювання, що створює передумови для спрямування його розвитку в напрямку соціальної орієнтації. За обґрунтованим у роботі визначенням соціально орієнтований ринок праці являє собою систему соціально-економічних відносин, які визначають і регулюють відтворення робочої сили в умовах сталого економічного розвитку на основі прогресивних стандартів якості життя населення.

Сформульовані в дисертації цілі і характерні риси соціально орієнтованого ринку праці дозволили визначити основні напрямки та умови його становлення в Україні на основі процесів соціалізації, яка визначається автором як створення державою умов і спрямування економічної діяльності суб'єктів ринку праці на забезпечення базових потреб населення на рівні прогресивних соціальних стандартів на основі високої ефективності економіки (рис.1). Зроблено висновок про необхідність цілеспрямованого державного регулювання процесів соціалізації ринку праці на основі розробки відповідної Концепції та реалізації Державної і регіональних програм зайнятості, запровадження моніторингу соціально-економічних процесів на ринку праці.

На основі загальнометодологічних підходів встановлено, що розвиток ринку праці в напрямку його соціалізації об'єктивно пов'язаний із забезпеченням повної, продуктивної та ефективної зайнятості населення. У роботі акцентується увага на різноманітних поглядах щодо сутності зайнятості взагалі і продуктивної зайнятості, зокрема.

За обґрунтованим у дисертації діяльнісним підходом, продуктивна зайнятість визначається автором як зайнятість економічно активного населення суспільно корисною діяльністю по створенню матеріальних і духовних благ, наданню послуг. Вона характеризує забезпеченість всіх бажаючих працювати робочими місцями на будь-яких умовах зайнятості, що зумовлює значні диференціації у продуктивності праці та доходах працівників. В зв'язку з цим обґрунтовується необхідність поєднання повної, продуктивної за змістом зайнятості з досягненням високих економічних результатів на основі ефективного використання виробничого і трудового потенціалу. Запропонована автором система показників продуктивної та ефективної зайнятості дозволить розробляти і приймати ефективні регулятивні заходи щодо стимулювання різних форм зайнятості і скорочення безробіття на

регіональному рівні.

Розглядаючи процеси зайнятості населення України на перехідному етапі, автор доводить, що вирішальний вплив на них справляють системні трансформації, за яких зміна суспільних відносин відбувається паралельно зі змінами у розвитку продуктивних сил в напрямку від індустріальних до інформаційних технологій. Економічні реформи, пов'язані з трансформацією відносин власності, активізують процеси переміщення робочої сили з державного в приватний сектор, в тому числі в малий бізнес і підприємництво. Обґрунтовується положення, що важливим напрямком трансформацій є структурна перебудова економіки, яка реалізується на макро- мезо- і мікрорівнях і призводить до формування нових пропорцій в зайнятості, посилення міжгалузевого та міжрегіонального руху робочої сили, а також виникнення диспропорцій між якісними характеристиками робочих місць і робочої сили, появи структурного безробіття. Оцінка структурних трансформацій зайнятості в регіонально-галузевому розрізі у поєднанні з оцінкою структурних зрушень у розвитку продуктивних сил регіону може бути покладена в основу регулювання ринку праці і зайнятості.

З метою підвищення керованості процесами зайнятості на регіональному рівні запропонована методологія факторної соціально-економічної оцінки ринку праці і зайнятості, яка враховує дію факторів що вплинули на сучасний стан регіональних ринків праці, і факторів, які визначатимуть перспективи їхнього розвитку.

Доведено, що інтенсивність і характер впливу на ринок праці таких базових факторів, як ресурсний потенціал регіонів, економічні, соціально-економічні, технологічні, організаційні, повинні бути посилені за рахунок інституціональних та інфраструктурних заходів, впровадження ринкових механізмів у всі сфери економічної діяльності та соціально-трудова відносини.

У другому розділі **“Методологічні проблеми впливу основних факторів системної трансформації економіки на ринок праці і зайнятість”** виявлено закономірності і наслідки впливу на зайнятість і ринок праці в Україні таких факторів, як інституціональні перетворення, розвиток ринкової інфраструктури, заробітна плата, глобалізація економіки.

В основу методології дослідження впливу інституціональних перетворень на ринок праці і зайнятість покладено концептуальне положення, згідно з яким диверсифікація форм і видів зайнятості, інтенсивність міжгалузевого і міжсекторального руху робочої сили на перехідному етапі зумовлюються характером цих перетворень, ефективністю функціонування відповідних інститутів та досконалістю законодавчо-нормативної бази. Трансформація інституціональної структури суспільства, створення нових інститутів в Україні на перехідному етапі забезпечують впровадження цивілізованих ринкових відносин, юридичне та економічне оформлення суб'єктів ринку праці, різних організаційних форм зайнятості, створення конкурентного середовища, ефективний менеджмент тощо. З'ясовано, що системоутворюючим фактором, який справив найбільший вплив на реформування економіки і зайнятості населення, є перетворення форм власності, в результаті яких сформувалися засади багатокладної економіки, відбулися інституалізація приватної власності, лібералізація господарських зв'язків і зовнішньоекономічної діяльності, був задіяний ринковий механізм ціноутворення, сформоване законодавчо-правове забезпечення ринкових методів господарювання. В дисертації акцентується увага на тому, що перехід економічної системи України до нової якості супроводжується негативними наслідками по всіх визначених позитивних цілях. В сфері зайнятості і ринку праці такими наслідками є скорочення зайнятості, поява масштабного безробіття, в тому числі прихованого, різке зниження ціни трудових послуг, посилення диференціації у рівнях доходів населення і зuboжіння значної його

частини як результат спаду виробництва, скорочення інвестицій, невикористання можливостей для розвитку підприємництва, малого і середнього бізнесу. Доведена необхідність виправлення допущених перекосів у проведенні ринкових реформ, зокрема посилення ролі держави та окремих її інститутів у функціонуванні економіки, приватного бізнесу, розв'язанні соціальних проблем на основі створення надійної законодавчої бази, яка забезпечувала б послідовність та прозорість економічної і соціальної політики. Ця політика повинна бути спрямована на вирішення як невідкладних проблем, так і довгострокових завдань, пов'язаних з ефективним розвитком ринкових відносин і розширенням сфери зайнятості. У контексті такої постановки в роботі обґрунтовується доцільність розширення джерел економічної підтримки малого підприємництва за рахунок створення регіональних структурних фондів, а також необхідність вдосконалення інституціональних механізмів державної підтримки пріоритетних галузей і сфер економіки.

Розроблена і реалізована у дисертаційному дослідженні методологічна схема оцінки впливу ринкової інфраструктури на ринок праці і зайнятість передбачає визначення її елементів, їх функцій та взаємозв'язків з іншими ринковими інституціями. Доведено, що ринкова інфраструктура, забезпечуючи прямі і зворотні взаємозв'язки між окремими ринками, справляє опосередкований вплив на ринок праці і зайнятість, за винятком інфраструктури ринку праці, яка виконує соціально-регулюючу функцію у сфері зайнятості. Показано, що в Україні недостатньо розвинуті банківсько-фінансова система, інфраструктура товарного, фондового і страхових ринків, ділових комунікацій, в зв'язку з чим вплив їх на розвиток реального сектора економіки і зайнятість не може бути реалізований у повній мірі. Інфраструктура ринку праці як один з інструментів його регулювання зорієнтована лише на зареєстрований ринок, відзначається недостатньо розгалуженою системою послуг непрацюючому населенню, що обмежує її соціально-регулюючий вплив. Подальша розбудова інфраструктури ринку праці в Україні пов'язується з створенням нових ринкових інститутів у сфері зайнятості, зокрема у сільській місцевості, та широкої мережі альтернативних служб зайнятості. В дисертації обґрунтовується положення, що факторами і результатами соціалізації ринку праці є продуктивна зайнятість і відповідна заробітна плата. Аналіз різних економічних теорій заробітної плати і моделей економічного зростання, зроблений дисертантом, доводить, що заробітна плата і зайнятість є найважливішими складовими ринкової економіки, а механізм їхньої взаємодії врівноважує ринок праці та сприяє ефективному функціонуванню економіки в цілому. Сформульовані в дисертації методологічні положення, які покладені в основу виявлення цих взаємозв'язків, дозволили оцінити їх як багатосторонні та поліфункціональні. Встановлено, що як ринковий регулятор заробітна плата визначає загальні обсяги зайнятості відповідно до ефективного попиту на робочу силу та стимулює всі форми її розподілу і перерозподілу, зумовлюючи певні структурні трансформації зайнятості. Дослідження взаємозв'язків між зайнятістю і заробітною платою на етапі ринкових перетворень в Україні вказує на те, що низька ціна трудових послуг стає суттєвим фактором протидії економічному зростанню, оскільки підтримує неефективну зайнятість, призводить до нагромадження обсягів прихованого безробіття, зниження продуктивності праці, поширення вторинної зайнятості та зайнятості в неформальному, тіньовому секторі економіки, деградації робочої сили. Доведено, що низький рівень заробітної плати, соціально і економічно необґрунтована її міжгалузєва, міжсекторальна, міжрегіональна диференціація (за нашими розрахунками міжгалузєва диференціація оплати праці в економіці країни зросла з 2,56 раза у 1990р. до 5-ти разів у 2000р.) обумовлені відривом системи оплати праці від основних макроекономічних показників, диспропорціями в динаміці

економічних показників і показників зайнятості. Зроблений в дисертації аналіз сутності понять та підходів до визначення ціни і вартості трудових послуг, їх співвідношень з такими соціальними стандартами, як мінімальний споживчий бюджет і прожитковий мінімум, дозволив зробити висновок, що за період реформ не відбулося кардинальних змін у методологічних засадах механізму формування заробітної плати відповідно до ринкових умов. В результаті ціна трудових послуг не відповідає вартості і принципам розширеного відтворення робочої сили, не сприяє відродженню мотивації і підвищенню продуктивності праці, а отже, забезпеченню продуктивної та ефективної зайнятості. Вирішення цієї проблеми дисертант вбачає в розробці і реалізації економічно і соціально обґрунтованої політики зайнятості і доходів, основні напрями якої викладені в роботі.

В дисертації доведено, що все більш масштабний і неоднозначний вплив на зайнятість і ринок праці України справляють процеси глобалізації як наслідок поглиблення міжнародного поділу праці, диференціації економічної діяльності і розвитку різних форм обміну результатами цієї діяльності.

Методологія дослідження цього впливу ґрунтується на визначенні факторів, які справляють позитивний вплив на зайнятість і ринок праці в Україні, і факторів, які в залежності від характеру міжнародних взаємозв'язків, що здійснюються по лінії переміщення капіталу, робочої сили, товарів і послуг, технологій, інформації, виробничого і науково-технічного співробітництва, можуть справляти як позитивний, так і негативний вплив на обсяги і структуру зайнятості. На основі статистичного аналізу встановлено, що зовнішньоекономічні зв'язки України по лінії експорту товарів, у структурі яких переважає продукція сировинних галузей з низьким рівнем переробки, закріплює неефективну структуру виробництва і зайнятості, що склалася раніше. В той же час імпорт високотехнологічної продукції і продукції кінцевого споживання погіршує цю структуру, не стимулює розширення зайнятості, розвиток трудового потенціалу. Виявлено, що приплив іноземних інвестицій і передових технологій в економіку України є незначним і не стимулює створення нових робочих місць.

Міжнародні трудові ресурсні зв'язки відзначаються за характером і тенденціями розвитку недостатньою їх урегульованістю і прогнозованістю, посиленням нелегальної міграції, впливом найбільш кваліфікованої робочої сили, що не сприяє прискореному переходу економіки до інноваційного розвитку. Показано, що інтенсивність міжнародних виробничих і трудові ресурсних взаємозв'язків виявляє значні регіональні диференціації і корелює зі станом ринків праці і зайнятістю, а тому цей фактор повинен враховуватися в їх регулюванні.

У третьому розділі **“Оцінка структурних трансформацій зайнятості населення України”** виявлено основні тенденції, які характеризують сутність трансформацій зайнятості в економіці і агрегованих галузях (див. табл.1).

В дисертації обґрунтовано методологічні підходи до прогнозування чисельності і структури зайнятості на перспективу і розроблена методика оцінки: зрушень у розвитку економіки та її галузей; зрушень у структурі зайнятості та використанні робочої сили. Встановлено, що в Україні відбувається стабільне зменшення зайнятості населення в сфері економічної діяльності. За 1995-2000 рр. зайнятість в галузях економіки скоротилася на 18% при зростанні чисельності зайнятих в інших сферах економічної діяльності (в 1,9 раза), наслідком чого стали зміни в зайнятості за статусом. Структурні трансформації зайнятості по агрегованих галузях економіки відбувалися інертно і не мали прогресивного спрямування. Коефіцієнт інтенсивності структурних зрушень становив 0,12, а в структурі зайнятості зросла частка сільського господарства і зменшилась частка промисловості, будівництва; динамічно відбувався перерозподіл

робочої сили в недержавний сектор, де зайнято дві третини працівників; обсяги зменшення зайнятості в державному секторі перевищують обсяги переміщення в приватний сектор, що свідчить про формування резерву робочої сили та недостатній розвиток сфери зайнятості; використання робочої сили в галузях економіки характеризується низькою продуктивністю праці, значними втратами робочого часу, високим рівнем вимушеної неповної зайнятості; зростанням зареєстрованого безробіття, яке набуває застійного характеру, характеризується значною територіальною диференціацією за рівнями та показниками напруженості на ринку праці.

Таблиця 1.

Населення України і зайнятість (1995-2001 рр.)

Показники	Роки			
	1995	1997	1999	2001
Чисельність населення, всього, млн. осіб	51,3	50,5	49,7	49,0*
у тому числі:				
чоловіків, млн. осіб	23,9	23,5	23,4	22,7*
жінок, млн. осіб	27,4	26,8	26,3	26,3*
Чисельність економічно активного населення, тис. осіб	25562,1		26085,6	22747,0
	22755,0**			
Чисельність населення, зайнятого економічною діяльністю, тис. осіб	24125,1		23755,5	
	20048,2	20238,1**		
у тому числі в:				
промисловості, тис. осіб	6299,8	4848,4	4771,4	4554,7**
сільському та рибному господарстві, тис. осіб	3945,1	4162,9	4109,9	3993,0**
будівництві, тис. осіб	1103,5	957,7	1202,9	991,4**
інших галузях економіки, тис. осіб	10454,2		9713,8	9964,0
10699,0**				
Чисельність безробітних за методологією МОП (з обстеження економічної активності населення), тис. осіб	1437,0	2330,1	2698,8	2516,9**
Чисельність безробітних, зареєстрованих державною службою зайнятості, тис. осіб	329,3			
	677,9	1204,6	1008,1	
Кількість вакансій на кінець року, тис.	35,2	34,8	50,7	96,9

* Дані на початок року;

** Дані попередні і будуть уточнюватися.

Структурні трансформації зайнятості в промисловому секторі економіки, як доведено у роботі, зумовлені різким спадом виробництва та інтенсивними процесами погіршення структури промислового комплексу. Індекс інтенсивності структурних зрушень за 1990-2000 рр. за обсягами виробництва становив 0,63, а за чисельністю зайнятих 0,36, що свідчить про невисоку еластичність зайнятості відносно зміни обсягів виробництва, неефективність використання робочої сили, накопичення прихованого безробіття.

Динаміка трансформаційних процесів зайнятості у промисловості на перспективу пов'язується з прискореним розвитком галузей, які забезпечують науково-технічний прогрес і орієнтовані на споживчий ринок, випуск конкурентоспроможної продукції на зовнішніх ринках та впровадження інновацій.

В роботі показано, що трансформації зайнятості в аграрному секторі економіки активізувалися в останні два роки в зв'язку з його реформуванням на ринкових засадах. Доведено, що факторами подальшої їх динаміки є: земельна реформа, розвиток приватних ринкових агроформувань різного типу, підвищення технічної оснащеності виробництва, а наслідками – зміни в соціальній структурі сільського населення, зайнятості, продуктивності праці, соціально-трудова відносинах. Довгострокове прогнозування зайнятості в аграрному секторі економіки України автор пов'язує з необхідністю врахування таких процесів, як формування в структурі сільського

населення крупних землевласників, малоземельних, безземельних, а отже, працівників-власників, найманих працівників, орендарів, аграрних підприємців, безробітних, а також специфіки його галузей, характеристик трудового потенціалу. Тенденціями зайнятості в аграрному секторі на перспективу визначені: скорочення чисельності зайнятих; диверсифікація структури зайнятості за рахунок розвитку виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури, виробництв з переробки сільськогосподарської продукції; підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників.

Особливістю реформування економіки України є скорочення зайнятості в сфері нематеріальних послуг (за 1990-2000 рр. на 12,3%), в тому числі в галузях освіти, культури, мистецтва, науки і наукового обслуговування – на 26,7%. Індекс інтенсивності галузевих структурних зрушень в цій сфері становив 0,23, а якість їх не відповідає формуванню прогресивної її структури, яка відповідала б соціально орієнтованому спрямуванню розвитку економіки. З'ясовано, що рівень розвитку більшості галузей за показником зайнятості на 10 000 жителів України в 2-5 разів нижчий від стандартів зайнятості в країнах ЄС. Розробка і законодавче затвердження стандартів оптимальної зайнятості в галузях цієї сфери в Україні могли б стати орієнтиром для прогнозування їх розвитку на перспективу.

У четвертому розділі **“Методологічні проблеми регулювання ринку праці і зайнятості на основі методів ситуаційного управління”** викладено методологію ситуаційного регулювання та методик розробки і реалізації ситуаційної моделі управління регіональним ринком праці.

В основу розробки методології покладено теоретичні положення, згідно з якими визнається, що ринок праці є складною сегментованою соціально-економічною системою, розвиток якої залежить від стану економіки, соціально-демографічної ситуації, рівня розвитку і структури трудового потенціалу, параметрів стратегічного розвитку регіонів, впливу зовнішніх факторів, ефективності механізму державно-ринкового регулювання. Доведено, що на перехідному етапі ситуаційне управління регіональним ринком праці, яке передбачає досягнення визначених цілей і реагування на відхилення та внесення необхідних коректив, доцільно поєднати із застосуванням імітаційно-ітераційної моделі, що враховує різноманітні економічні показники стану і прогнозну динаміку ринку праці. Реалізована методологічна схема розробки ситуаційного управління передбачає дослідження рівня розвитку і структури господарського комплексу, оцінку трудового потенціалу, використання факторів виробництва (потужності, рівень технологій, інновації, зайнятість і продуктивність праці), тенденцій структурних трансформацій, інвестиційних ресурсів, соціальних індикаторів, а також ефективності розробленої стратегії, цілей і задач розвитку регіону. Автором запропоновано три блоки параметрів, які доцільно використовувати у ситуаційному управлінні ринком праці, в яких виділені регульовані, частково регульовані і нерегульовані показники: блок економічних показників, блок ефективності використання трудового потенціалу регіону, блок якості життя. Оцінка регіональних ринків праці здійснюється за системою інтегральних та часткових показників, які відображають комплексний вплив на ринок праці економічних, соціальних, демографічних, організаційних факторів. Орієнтація ситуаційного регулювання на оптимальні показники зумовлює необхідність реалізації різних комбінацій заходів і регулюючих впливів з метою досягнення поставлених цілей.

При розробці ситуаційної моделі управління регіональним ринком дисертантом використаний імітаційний метод, який дозволяє імітувати різні сценарії розвитку регіонального ринку праці. Сценарні параметри були розбиті на три групи і

враховували: зовнішнє середовище, що впливає на соціально-економічний розвиток регіону; стратегію поведінки суб'єктів діяльності; економічну політику органів управління регіоном.

В роботі викладена методика і запропонована модель ситуаційного регулювання регіонального ринку праці, яка поєднує моделі руху ресурсів (виробничих, трудових, фінансових), поведінки суб'єктів, спостереження та сценарні умови, і представлена у вигляді кількох складових:

$dx/dt = F_x(X, U, C_i, C, t)$ - модель руху ресурсів;

$Y = F_y(X, C_i, C, t)$ - модель спостереження;

$U = F_u(X, C_i, C, t)$ - модель поведінки суб'єктів регіону;

$C_i = F_c(t)$ - сценарні умови,

де: $X(0) = X_0$ - початкові умови, інформаційна база;

X – вектор координат, які характеризують стан ресурсів регіону;

Y – вектор показників розвитку (угруповання);

U – стратегії суб'єктів регіону;

C_i – сценарні умови (екзогенні чинники моделі);

C – константи моделі.

Ця модель враховує можливості регулювання окремих показників регіональними органами влади, а також напрямки роботи з окремими категоріями незайнятого населення. В роботі наведений перелік необхідної інформації для оцінки стану і прогнозування розвитку ринку праці, а також розрахунки ситуацій управління, які враховують альтернативи прийняття рішень суб'єктами відповідно з їхніми цілями вибору.

У п'ятому розділі **“Концептуальні підходи та основні напрямки становлення соціально орієнтованого ринку праці і трансформації зайнятості в умовах поживлення економічного розвитку України”** викладено методологію і методику прогнозування зайнятості, розроблено варіантний прогноз зайнятості в галузях економіки на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу, обґрунтовано концептуальні підходи щодо реалізації таких складових становлення соціально орієнтованого ринку праці, як розвиток трудового потенціалу і підвищення якості робочої сили, формування середнього класу, вдосконалення соціально-трудова відносин і соціальної політики.

Обґрунтовані у роботі концептуальні засади щодо прогнозування зайнятості полягають у поєднанні: державного і ринкового регулювання; економічної політики з соціальними пріоритетами; структурної політики з інвестиційно-інноваційною моделлю розвитку економіки; зовнішньоекономічної політики з політикою переорієнтації економіки на зростаючі потреби внутрішнього ринку; політики стимулювання зайнятості за рахунок створення нових і модернізації старих робочих місць в галузях економіки з активізацією зайнятості в малому бізнесі, підприємстві, фермерських господарствах тощо. Виявлені в процесі дослідження закономірності трансформації зайнятості під впливом сукупності факторів як складових соціально-економічної ситуації створюють основу для застосування екстраполяційних методів у прогнозуванні. Однак на етапі переходу до сталого зростання, яке неможливе без досконалого механізму державно-ринкового регулювання, визначення стратегічних цілей і засобів їх досягнення, ці методи розглядаються в роботі як інструмент отримання прогнозних показників, що базуються на різних гіпотезах розвитку. Методика прогнозування передбачає оцінку існуючих прогнозів розвитку галузей економіки; розробку гіпотез мінімального, оптимального і максимального варіантів прогнозу розвитку окремих галузей; безпосередню розробку прогнозу зайнятості. В роботі обґрунтовані підходи щодо визначення темпів розвитку

окремих галузей економіки на період до 2005, 2010 і 2015 рр. за трьома варіантами і розроблені відповідні прогнози зайнятості.

В роботі доведено, що фактором і результатом соціалізації ринку праці, формування продуктивної та ефективної зайнятості є підвищення якості трудового потенціалу, яке забезпечує: відповідність робочої сили тенденціям науково-технічного прогресу і становлення інформаційного суспільства; зростання продуктивності праці і доходів працівників, у першу чергу когнітаріату; всебічний розвиток особистості і посилення внутрішніх мотиваційних механізмів у процесі праці. Об'єктивною детермінантою неперервного розвитку трудового потенціалу дисертант вважає процеси інтелектуалізації праці та інформатизації економіки, альтернативи яким в умовах глобалізації немає. Ці процеси характеризуються зростанням частки працівників, основним змістом праці яких є творча діяльність, та використанням інформаційних ресурсів (знань, інформації) у всіх видах діяльності. Автор виходить з того, що розробка стратегічних напрямків розвитку трудового потенціалу повинна враховувати оцінку його на сучасному етапі. Для цього в роботі виділено фактори впливу на структуру і якість робочої сили в перехідному періоді і фактори визначального довгострокового впливу. Серед першої групи факторів визначальними є соціально-економічні та організаційно-технологічні, які, з одного боку, зумовили процеси деградації робочої сили, а з другого – стимулювали попит на висококваліфіковану працю та ринкові професії, що призвело до структурної невідповідності її пропозиції і попиту на ринку праці. Розглянуто причини деградації робочої сили.

Факторами довгострокового впливу на розвиток трудового потенціалу автором визначені: стабільна і ефективна ринкова економіка, розширення сфери застосування інтелектуальної, висококваліфікованої праці, зміни в характері і змісті праці, сучасна система професійної освіти. Обґрунтовано, що напрями розвитку трудового потенціалу на окремих етапах повинні спиратися на систему індикаторів робочої сили, які визначають рівень її розвитку та умови формування, що поступово повинні наближатися до Європейських стандартів. Дисертант вважає, що на етапі економічного пожвавлення і переходу до стабільного зростання в Україні подолання негативних тенденцій у розвитку трудового потенціалу повинно здійснюватися на основі покращення індикаторів, які обумовлюють його розвиток (зайнятість, доходи, фінансування галузей соціально-культурного комплексу та ін.).

Стратегічний розвиток трудового потенціалу країни, як доведено у роботі, повинен спиратися на науково обґрунтовану Концепцію, підходи до розробки якої викладені автором.

У роботі обґрунтовано, що модель соціально орієнтованого ринку праці характеризується наявністю потужного середнього класу, який формується завдяки високим доходам від трудової, підприємницької діяльності, технологічної ренти від інноваційної, творчої праці, володіння власністю, що забезпечує його представникам високі стандарти життєвого рівня. З'ясовано, що за період реформ в Україні відбулися значні соціальні зрушення, які виявилися в різкому розшаруванні населення за доходами, вимиванні середнього класу і практичній його відсутності як фактора впливу на соціально-економічні процеси.

Відаючи пріоритет розв'язанню проблеми бідності, Стратегія якої розроблена і затверджена Урядом України, дисертант доводить необхідність створення умов для формування потужного середнього класу, наявність якого позитивно позначиться на рівні життя бідних і соціально вразливих верств населення. Середній клас визначається автором як велика соціальна група, представники якої мають приблизно однакову психологічну самоідентифікацію, зумовлену рівнем особистих доходів, який забезпечує

високі життєві стандарти. В роботі доведено, що прийняті у світовій практиці такі ознаки середнього класу, як високі доходи і висока якість життя, високий рівень освіти і культури, професіоналізм, соціальний статус, довгострокові стратегії зростання добробуту, розвинута трудова етика, переважаюча нематеріальна мотивація, не можуть бути застосовані до тієї незначної частини населення України (10-15% за різними оцінками), яке складає середній клас.

Оцінка масштабів середнього класу, динаміки і напрямів його формування ускладнюється недостатньою теоретичною розробкою проблеми, відсутністю методичних підходів стосовно віднесення певних прошарків населення до середнього класу, достовірної статистики з цих питань, обґрунтованої системи оціночних показників. Так, не розроблено в методичному плані одне з основних питань: визначення рівнів доходів, які забезпечують стандарти якості життя середнього класу. Недосконалість української статистики, зокрема стосовно доходів населення, не дозволяє використовувати існуючі методики стратифікації суспільства і відбиває протиріччя сучасної економіки.

Становлення і розвиток середнього класу в Україні необхідно розглядати в широкому контексті соціально-економічних перетворень як наслідок створення ринкової моделі соціальної політики. З цією метою необхідно розробити Концепцію Української соціальної держави та Програму становлення середнього класу, яка передбачала б стратегію, можливості та етапи реалізації на тривалу перспективу (20-30 років). Це пов'язано з тим, що в період 2002-2010 рр. поетапно буде реалізовуватися стратегія подолання бідності в Україні, створюватимуться умови для активізації процесів формування середнього класу на основі політики зайнятості і політики доходів населення.

Відповідно до обґрунтованої в дисертації сутності соціально орієнтованого ринку праці важливим його елементом і показником розвитку є стан соціально-трудова відносин, оскільки вони визначають умови поєднання і використання факторів виробництва та методи розподілу новоствореної вартості між суб'єктами цих відносин. В роботі доведено, що розробка ефективної системи співробітництва праці і капіталу в особі найманих працівників і роботодавців повинна виходити з положення, що соціально-трудова відносина є підсистемою економічних відносин між людьми в процесі виробництва та привласнення матеріальних і духовних благ. Як підсистема економічних відносин вони формуються в результаті взаємодії з такими їх підсистемами, як техніко-економічні, організаційно-економічні та соціально-економічні відносини, що створює основу для зближення інтересів суб'єктів соціально-трудова відносин. Зокрема, техніко-економічні відносини як форма розвитку системи продуктивних сил ґрунтується на принципі адекватності робочої сили засобам виробництва, що зумовлює необхідність безперервного підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників відповідно до техніко-технологічних нововведень. Організаційно-економічні відносини реалізуються в сфері сучасного менеджменту і маркетингу, метою яких є забезпечення високої ефективності виробництва, мотивація персоналу в досягненні кінцевих результатів організації. Соціально-економічні відносини виражають відносини економічної власності на фактори виробництва і реалізуються як соціально-трудова відносина між власниками капіталу і власниками робочої сили. Збалансованість інтересів учасників ринку праці в ринковій економіці може бути забезпечена на основі досягнення граничної продуктивності факторів виробництва – праці і капіталу, яка визначає рівень прибутку власників засобів виробництва і рівень заробітної плати найманих працівників відповідно до затрат праці.

Виходячи з цих методологічних посилань сутність соціально-трудових відносин визначена дисертантом як співпраця найманих працівників і роботодавців, спрямована на раціональне використання виробничих ресурсів (факторів), збільшення обсягів і підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг, справедливий розподіл новоствореної вартості, забезпечення сприятливих умов праці та розвитку особистості працівників, демократизацію управління.

Дослідження показало, що розвиток нових, ринкових форм залучення, розподілу, вивільнення і перерозподілу робочої сили за недостатньої керованості з боку держави соціальними процесами у сфері праці призвів до зниження якості трудового життя працівників, що виявляється в низькій заробітній платі та невивплатах її, погіршенні умов праці, відчуженості працівників від власності і управління на багатьох підприємствах, незацікавленості підприємців у розвитку персоналу. Недосконалість соціально-трудових відносин в Україні проявляється в недостатній структурованості та нечіткості визначених функцій їх суб'єктів, нерозвиненості організаційно-статусних форм, нерівноправності найманих працівників і роботодавців як партнерів.

В дисертації доведено, що соціально-трудові відносини повинні зайняти належне місце в інституціональній структурі управління. З цією метою необхідно чітко визначити статус партнерів і зафіксувати його в нових законах про соціальне партнерство, передбачити створення інститутів, які здійснювали б моніторинг соціально-трудових відносин на всіх рівнях.

У роботі викладені розроблені дисертантом методологічні та методичні підходи до формування ефективної соціальної політики, адекватної соціально орієнтованій ринковій економіці. З'ясовано, що в соціологічній, економічній, філософській та політологічній науковій літературі відсутнє чітке загальноприйняте визначення поняття соціальної політики як наукової категорії. Виходячи з стратегічних цілей становлення соціально орієнтованого ринку праці, в роботі обґрунтовується сутність соціальної політики, яка полягає у цілеспрямованих діях держави по забезпеченню прав і створенню можливостей кожному члену суспільства на гідний рівень життя та гармонійний розвиток.

В роботі доведено, що методи і форми соціальної політики повинні бути диференційовані за конкретними об'єктами впливу, які можна розділити на три групи. До першої групи віднесені найменш забезпечені верстви населення – інваліди, пенсіонери з мінімальною соціальною пенсією, багатодітні сім'ї, матері-одиначки. По відношенню до них соціальна політика виконує захисну функцію, підтримуючи їхні доходи через систему соціального забезпечення. Другу групу впливу становить економічно активне населення. Функція соціальної політики стосовно цієї групи активна і пов'язана із створенням умов для трудової діяльності, регулюванням зайнятості і доходів, удосконаленням механізмів мотивації продуктивної праці. Третім, найбільшим об'єктом соціальної політики виступає все населення країни, вплив на яке здійснюється за допомогою конструктивної функції і спрямований на розвиток трудового потенціалу, підтримку здоров'я, підвищення культурного рівня, надання послуг соціального характеру через розвиток соціальної інфраструктури. В роботі викладені розроблені автором методологічні підходи до формування та групування методів і форм соціальної політики.

Основними напрямками вдосконалення соціальної політики в роботі визначені більш глибока диференціація підходів до окремих її об'єктів, надання пріоритетності активним методам соціальної захищеності економічно активного населення, наукове обґрунтування розмірів адресної допомоги соціально вразливим верствам населення, поступове підвищення соціальних стандартів. З цією метою необхідно організувати

повномасштабний моніторинг соціальної політики з створенням відповідних інституцій на національному та регіональному рівнях, розробити ринкову модель соціальної політики. В цій моделі акцент необхідно зробити на формуванні психології ринкової поведінки економічно активного населення, зниженні патерналістських орієнтацій, посилення економічних методів регулювання зайнятості і самозайнятості, забезпеченні умов для підвищення конкурентноздатності робочої сили на ринку праці, в першу чергу молоді, для чого необхідно розробити Концепцію рівних можливостей.

Цим цілям відповідають розроблені в дисертації основні принципові положення формування соціальної політики на сучасному етапі соціально-економічного розвитку.

ВИСНОВКИ

На захист виносяться результати комплексних досліджень з проблем розвитку соціально орієнтованого ринку праці та трансформації зайнятості населення за напрямками, що впливають з мети та поставлених завдань для її досягнення. В дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми щодо створення механізмів соціалізації ринку праці і регулювання процесів трансформації зайнятості населення.

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновки концептуального, теоретичного і науково-практичного спрямування, основними з яких є:

1. Запропоноване поняття “соціально орієнтований ринок праці” є результатом логічного розвитку економічних досліджень ринку праці і зайнятості відповідно до моделі соціально орієнтованої ринкової економіки, побудова якої зафіксована в Конституції України і є стратегічним завданням українського суспільства. Подальша розробка цього поняття дає можливість глибше вивчати такі кардинальні проблеми, як економічне зростання за рахунок людського фактора; подолання відчуженості працівника від засобів виробництва; наділення його власністю; посилення мотивації праці; зростання доходів і якості життя; вдосконалення якості трудового потенціалу країни відповідно до вимог науково-технічного і соціального прогресу.
2. Обґрунтовано, що категорія соціально орієнтований ринок праці являє собою складний об'єкт соціально-економічного дослідження і передбачає системний підхід до його вивчення, який полягає в поєднанні функціонального та гуманістичного підходів як до суб'єктів ринку праці, так і до результатів їхньої взаємодії. Характер і результати взаємодії суб'єктів ринку праці визначаються їхньою соціально-відповідальною поведінкою, що виявляється в ефективізації та гуманізації праці, зростанні доходів і добробуту людей і досягається завдяки державно-ринковому регулюванню ринку праці.
3. Встановлено, що соціально орієнтований ринок праці є результатом цілеспрямованих дій держави щодо розвитку ринку праці в напрямку його соціалізації, яка відбувається на основі соціалізації суспільного відтворення у єдності продуктивних сил і виробничих відносин. Кількісний і якісний аналіз соціалізації регіональних ринків праці на основі запропонованої системи показників, які характеризують рівень економічного розвитку та різноманітні аспекти зайнятості, рівня та якості життя населення, а також інтегрального показника соціального напруження, який враховує рівень і тривалість безробіття, приховане безробіття, частку населення, доходи якого нижче прожиткового мінімуму і середньої заробітної плати, зайнятість у шкідливих і небезпечних умовах та ін., дозволяє точніше оцінити зміни, що відбуваються в його розвитку, ефективніше управляти цим процесом.
4. Теорію соціально орієнтованого ринку праці можна покласти в основу концептуальної моделі розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки, оскільки соціалізація ринку праці спрямована на: розвиток трудового потенціалу відповідно до інноваційної моделі розвитку економіки і становлення інформаційного суспільства;

досягнення повної, продуктивної зайнятості на засадах функціонування багатоукладної економіки, диверсифікації форм і видів зайнятості, розвитку системи ефективних робочих місць; створення умов для формування потужного середнього класу і подолання бідності; вдосконалення соціально-трудових відносин; розробку і впровадження ефективної соціальної політики, диференційованої за об'єктами її впливу.

5. Доведено, що становлення соціально орієнтованого ринку праці є довготривалим і складним процесом соціалізації суспільного розвитку. Тому завданням економічної науки є розробка науково обґрунтованої концепції соціально орієнтованого ринку праці, яка включала б теоретичні положення та узагальнені погляди на цілі і засоби їх досягнення в процесі його становлення. Проблемами, які ускладнюють становлення соціально орієнтованого ринку праці в Україні і які вимагають першочергового вирішення на етапі економічного зростання, є: загострення безробіття, негативна динаміка попиту на робочу силу; погіршення структури зайнятості; низький рівень життя населення; невідповідність заробітної плати вартості трудових послуг; відсутність умов для формування середнього класу.

6. Методологія і методика оцінки розвитку ринку праці в напрямку його соціалізації повинні орієнтуватися на закономірні причинно-наслідкові зв'язки між трансформаціями зайнятості населення та різноманітними факторами, які їх зумовлюють, і мають вектор на досягнення повної, продуктивної та ефективної зайнятості. Ступінь відповідності рівня і структури зайнятості ефективному функціонуванню економіки і досягненню високих соціальних результатів характеризує етапність у становленні соціально орієнтованого ринку праці.

7. Детальний аналіз суті, форм і видів зайнятості, їх динаміки на перехідному етапі дозволив зробити висновок про необхідність теоретичного уточнення самих понять “зайнятість” і “продуктивна зайнятість”. Діяльнісний підхід до розуміння сутності зайнятості виходить з досягнення суспільно корисного ефекту, а категорію “продуктивна зайнятість” визначає праця як процес створення матеріальних і духовних благ та надання послуг. Такий підхід створює можливості як для теоретичного аналізу трансформацій зайнятості, так і практичного застосування для регулювання зайнятості, підвищення продуктивності праці і доходів населення.

8. Дослідженням встановлено, що еволюція процесів зайнятості в Україні обумовлюється дією багатьох факторів, пов'язаних з трансформаціями економічної системи, інституціональними перетвореннями, структурною перебудовою, які здійснюються в умовах подолання системної кризи і виведення економіки на траєкторію сталого розвитку. Систему складних трансформацій зайнятості на перехідному етапі визначають такі фактори, як ринкова модель економіки, глобалізація, технологічний прогрес, зміни відносин власності, перехід від індустріальних до інформаційних технологій, внаслідок чого формуються нові галузеві, секторальні пропорції в зайнятості, а також розширюється сфера прикладання висококваліфікованої, інтелектуальної праці. Інтенсивність і характер їхнього впливу на ринок праці і зайнятість повинні бути посилені і скориговані за рахунок інституціональних та інфраструктурних факторів, впровадження ринкових механізмів у всі сфери економічної діяльності та соціально-трудових відносин.

9. Встановлено, що все більш суттєвим фактором, який впливає на ринок праці і зайнятість в Україні, стає глобалізація як об'єктивний і динамічний процес. Неоднозначність і багатоаспектність цього впливу призводить як до позитивних, так і негативних наслідків у сфері зайнятості. Глобальними тенденціями розвитку економічного, соціального, науково-технічного розвитку визначається об'єктивна закономірність становлення соціально орієнтованого ринку праці в Україні, а рівень

інтеграції України у світове господарство, характер, структура та інтенсивність її міжнародних зв'язків по лінії переміщення капіталів, робочої сили, технологій, товарів, інформації, послуг, науково-технічне, виробниче, культурне співробітництво зумовлюватимуть обсяги і структуру зайнятості в галузях економіки. Вивчення міжнародних виробничих і трудових зв'язків України свідчить про недостатню їх спрямованість на формування прогресивної структури економіки і зайнятості, використання трудового потенціалу, відрив зовнішньо-економічної політики від стратегічних проблем розвитку національної економіки, що виявляється в погіршенні структури робочих місць, впливі висококваліфікованої робочої сили, некерованості цих процесів.

10. На основі виконаних досліджень встановлено, що в Україні відбувається стабільне зменшення зайнятості населення в сфері економічної діяльності, а структурні трансформації зайнятості по агрегованих галузях економіки відбуваються інертно і не демонструють прогресивного спрямування. Нагромадження протиріч і поглиблення кризових явищ у сфері зайнятості та використанні робочої сили зумовлюють необхідність коригування стратегії соціально-економічних перетворень, спрямованих на забезпечення повної, продуктивної та ефективної зайнятості. Концептуальний підхід до розв'язання цих проблем полягає у поєднанні державного і ринкового регулювання; економічної політики з соціальними пріоритетами; структурної політики з інвестиційно-інноваційною моделлю розвитку економіки; зовнішньоекономічної політики з політикою переорієнтації економіки на зростаючі потреби внутрішнього ринку; політики стимулювання зайнятості за рахунок створення нових і модернізації діючих робочих місць в галузях економіки з активізацією зайнятості в малому бізнесі, підприємстві, фермерських господарствах тощо.

11. Доведено, що значні регіональні відмінності у рівнях зайнятості і безробіття, доходах населення, які ускладнюються диференціаціями у різних сегментах ринку праці, зумовлюють необхідність вдосконалення механізму державно-ринкового регулювання ринку праці на регіональному рівні. Соціально орієнтований механізм регулювання ринку праці має своєю метою забезпечення ефективної зайнятості економічно активного населення, запобігання масовому безробіттю, проведення сучасних заходів по адаптації пропозиції робочої сили до попиту на неї. В зв'язку з цим актуального значення набувають розробка органами управління регіональним ринком праці програм формування соціально орієнтованого ринку праці, запровадження моніторингу соціально-економічних процесів та оцінка рівня соціальної напруженості та соціалізації ринку праці. Вдосконалення механізму регулювання регіональних ринків праці можливе на основі застосування ситуаційних методів управління, орієнтованих на підтримання оптимальної ситуації в регіоні завдяки своєчасному внесенню коректив у розвиток соціально-економічних процесів і прийняттю відповідних рішень. Викладені в дисертації методологія факторної соціально-економічної оцінки ринку праці, методологічні принципи та методика розробки і реалізації ситуаційної моделі управління регіональним ринком праці можуть бути використані у практичній діяльності регіональних органів влади при розв'язанні проблем зайнятості і безробіття у взаємозв'язку з перспективами соціально-економічного розвитку.

12. Розроблено концептуальні підходи щодо становлення соціально орієнтованого ринку праці і трансформації зайнятості населення на етапі економічного пожвавлення і переходу економіки України до сталого зростання, які ґрунтуються на визнанні таких соціальних пріоритетів, як неперервний розвиток трудового потенціалу, цивілізовані соціально-трудові відносини, подолання бідності і формування потужного середнього класу, ефективна соціальна політика, які повинні бути покладені в основу

соціально-економічної політики держави та макроекономічного регулювання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Герасимчук В.І. Проблеми трансформації зайнятості і розвитку ринку праці України (методологія, аналіз, шляхи вдосконалення) / Відп.ред. член-кор. НАН України Дорогунцов С.І. – К.: Вид-во ТОВ “ПРИНТ ЕКСПРЕС”. – 2001. – 503с.
2. Герасимчук В.І. Ситуаційне регулювання ринку праці: методологічні та методичні аспекти. – К.: РВПС. – Вид-во “ПРИНТ-ЕКСПРЕС”. – 2000. – 106с. (Зараховано як наукове фахове видання. Лист ВАК України №02-77-06/1066 від 11.06.2002р.)
3. Онікієнко В.В., Герасимчук В.І., Кравченко І.С., Панюков В.С., Пазюк О.Г., Шелешкова С.М., Яременко О.О. Маргіналізація населення України / За заг. ред. В.В. Онікієнка – К.: НЦЗРП НАН і Мінпраці України, 1997. – 192с. Особистий внесок: визначення наслідків та шляхів запобігання процесу маргіналізації населення України – С.125-130.
4. Савченко В.А., Павловська Н.О., Герасимчук В.І., Покришук В.О. Профорієнтація населення і професійне навчання незайнятих громадян. – Кременчук: 1997. – 278с. Особистий внесок: розробка загальних принципів базових оцінок оптимальних обсягів і напрямків професійної роботи з незайнятим населенням (§ 2.3.); розробка методологічних підходів до визначення та оцінки професійної підготовки фахівців та проведення балансових розрахунків додаткової потреби в кадрах (§ 2.4.).
5. Герасимчук В.І., Петрова І.Л., Туранський Ю.П. Проблема вибору оптимального рішення з можливих варіантів розвитку регіонального ринку праці. / Під.ред. Туранського Ю.П. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001. – 146с. Особистий внесок: обґрунтування класифікаційної моделі комплексної соціально-економічної оцінки розвитку регіонального ринку праці та пропозицій щодо розробки механізму моніторингу руху робочої сили (п. 1); визначення напрямків та закономірностей впливу інституціональних процесів на зайнятість та конкретних дій по формуванню інвестиційної політики, що сприяла б створенню нових робочих місць (п. 2); розробка загальних методологічних підходів до розв'язання проблеми ситуаційного регулювання ринку праці (п. 3).

Брошури (наукові видання)

6. Герасимчук В.І. Інституціональні перетворення та їх вплив на зайнятість населення: Наук.вид. Українського ін-ту соціальних досліджень. – К.: Принт Експрес, 1999. – 30с.
7. Герасимчук В.І. Заробітна плата і зайнятість населення України: Наук.вид. Українського ін-ту соціальних досліджень. – К.: Принт Експрес, 1999. – 31с.
8. Герасимчук В.І. Ринкова інфраструктура та її вплив на ринок праці: Наук.вид. Українського ін-ту соціальних досліджень. – К.: Принт Експрес, 1999. – 33с.
9. Герасимчук В.І. Міжнародні виробничі і трудові зв'язки України та їх вплив на ринок праці: Наук.вид. Українського ін-ту соціальних досліджень. – К.: Принт Експрес, 1999. – 35с.
10. Герасимчук В.І. Соціально орієнтований ринок праці і проблеми його становлення: Наук.вид. Українського ін-ту соціальних досліджень. – К.: Принт Експрес, 2000. – 32с.
11. Герасимчук В.І. Забезпечення інноваційно-технологічних зрушень в розвитку економіки і зайнятості: Наук.вид. Українського ін-ту соціальних досліджень. – К.: Принт Експрес, 2001. – 33 с.
12. Герасимчук В.І. Проблема вдосконалення структури і якості робочої сили та шляхи її розв'язання: Наук.вид. Українського ін-ту соціальних досліджень. – К.: Принт

Експрес, 2001. – 38 с.

Статті у наукових фахових виданнях

13. Герасимчук В.І. Проблеми макроекономічного регулювання зайнятості населення // Зайнятість та ринок праці: Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 1998 – Вип.7. – С.15-23.
14. Герасимчук В.І. Щодо концепції формування зайнятості населення і становлення ринку праці // Зайнятість та ринок праці: Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 1998 – Вип.8. – С.58-65.
15. Герасимчук В.І. Залежність сфери зайнятості від стану і розвитку базових галузей промисловості і сільського господарства // Зайнятість та ринок праці: Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 1999 – Вип.9. – С.62-78.
16. Герасимчук В.І. Тенденції розвитку промислового виробництва України та його вплив на формування національного і регіонального ринків праці. // Зайнятість та ринок праці: Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 1999 – Вип.10. – С.58-72.
17. Герасимчук В.І. Реформування власності і проблеми розширення сфери зайнятості населення // Зайнятість та ринок праці. Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 2000. – Вип.11. – С.28-38.
18. Герасимчук В.І. Розвиток промисловості та трансформація ринку праці України // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: Зб.наук.пр. Тернопільської академії народного господарства – Тернопіль: Економічна думка. – 1999. – Вип. 3. – С.201-204.
19. Герасимчук В.І. Трансформаційний спад у промисловості України і зайнятість // Вісник технологічного ун-ту Поділля. Сер.екон.наук. – 2000. - Ч.2. - №6. – С.132-134.
20. Герасимчук В.І. Методологічні аспекти факторної соціально-економічної оцінки розвитку регіональних ринків праці. // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: Зб.наук.пр. Тернопільської академії народного господарства. – Тернопіль: Економічна думка. – 2000. – Вип.4. - С.171-178.
21. Герасимчук В.І. Ринок праці в сфері нематеріальних послуг. // Зайнятість та ринок праці: Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 2000. – Вип. 12. - С.79-90.
22. Герасимчук В.І. Трансформація зайнятості в аграрному секторі економіки // Зайнятість та ринок праці: Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 2000. – Вип. 13. - С.146-159.
23. Герасимчук В.І. Суть і фактори соціалізації ринку праці в перехідній економіці: теоретико-методологічні аспекти // Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки. Наукові доповіді міжнародної науково-практичної конференції: В 2т. – К.: НАН України і Мінпраці та соціальної політики України, РВПС України НАН України, Український інститут соціальних досліджень. – 2000. – Т.І. – С.56-63. (Зараховано як наукове фахове видання. Лист ВАК України №02-77-06/1066 від 11.06.2002р.)
24. Герасимчук В.І. Тенденції розвитку економіки та зайнятості населення України // Вісник технологічного ун-ту Поділля. Сер.екон.наук: – 2001. - Ч.3. - №2. - С.110-113.
25. Герасимчук В.І. Теоретико-методологічні проблеми формування середнього класу в Україні на перехідному етапі // Зайнятість та ринок праці: Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 2001 – Вип.14 – С.12-26
26. Герасимчук В.І. Методологічні засади формування системи робочих місць в економіці України // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвід.наук.зб. Спец.вип. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. – К.: КНЕУ – 2001. – С.365-372.
27. Герасимчук В.І. Соціально-трудова відносина як фактор соціалізації ринку

праці // Зайнятість та ринок праці: Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 2001 – Вип. 15. – С.56-65.

28. Герасимчук В.І. Методологічні аспекти вдосконалення якості робочої сили. // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: Зб.наук.праць Тернопільської академії народного господарства – Тернопіль: Економічна думка. – 2001 – Вип. 5 – С.155-161.

29. Герасимчук В.І. Методологічні аспекти розвитку промислового сектора ринку праці // Економіка промисловості України: Зб.наук.пр. – К.: РВПС України НАН України – 2001. – С.45-56

30. Герасимчук В.І. Соціально-економічна сутність зайнятості і закономірності її трансформації // Зайнятість та ринок праці: Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 2002. – Вип. 16. – С.21-35.

31. Герасимчук В.І. Варіанти робочих гіпотез розвитку регіональних ринків праці України: методологічний аспект. // Зб.наук.праць Тернопільської академії народного господарства. – Тернопіль: Економічна Думка. – 2002 – Вип.: 11. - Ч.1. – С.109-114.

32. Герасимчук В.І. Глобалізація економіки та її вплив на ринок праці і зайнятість населення // Зайнятість та ринок праці: Міжвід.наук.зб. – К.: РВПС України НАН України – 2002. – Вип. 17. – С.135-144.

33. Герасимчук В.І. Щодо проблеми соціалізації ринку праці України: методологічні та методичні аспекти // Вісник технологічного ун-ту Поділля. Сер.екон.наук. – 2002. - Ч.2. - №4. - С.113-117.

34. Герасимчук В.І. Зайнятість і заробітна плата в системі мотиваційного механізму // Регіональні перспективи. – Полтава: 2002. - №3-4(22-23) – С.127-130.

35. Герасимчук В.І. Інновації як фактор економічного розвитку і трансформації зайнятості. // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: Зб.наук.праць Тернопільської академії народного господарства – Тернопіль: Економічна думка. – 2002 – Вип. 6 – С.100-106.

Статті в інших виданнях

36. Герасимчук В.І. Трансформація зайнятості та інвестиційна політика в Україні // Моніторинг інвестиційної діяльності в Україні. – К.: Вид-во Держінвесту України. - 1999. - №1. - С.31-36.

37. Герасимчук В.І. Роль та проблеми становлення малого бізнесу в ринковій системі господарювання // Моніторинг інвестиційної діяльності в Україні. – К.: Вид-во Держінвесту України. – 1999. - №3. - С.57-65.

38. Герасимчук В.І. Вплив перетворень у базових галузях промисловості на зайнятість населення // Моніторинг інвестиційної діяльності в Україні. – К.: Вид-во Держінвесту України. – 2000 - №1 – С.68-72.

39. Герасимчук В.І. Формування середнього класу як важливий напрямок соціальної політики на етапі економічного пожвавлення в Україні // Збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. “Сучасні проблеми управління”. – К.: ІВЦ “Політехніка”, 2001. - С.214-216.

АНОТАЦІЯ

Герасимчук В.І. Трансформація зайнятості і проблеми соціалізації ринку праці в перехідній економіці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.09.01 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Київ, 2002.

Дисертацію присвячено методологічним і прикладним проблемам становлення

соціально орієнтованого ринку праці і трансформації зайнятості населення в умовах перехідної економіки України. Розроблено новий напрямок, який ґрунтується на концепції соціалізації ринку праці та регулюванні регіонально-галузевих пропорцій зайнятості відповідно до системних і структурних трансформацій економіки. Запропоновано методологію і методику оцінки рівня соціалізації ринку праці, методологію факторної соціально-економічної оцінки стану і перспектив розвитку регіональних ринків праці та їх регулювання на основі методів ситуаційного управління. Обґрунтовано теоретичні основи і прикладні аспекти становлення соціально орієнтованого ринку праці в Україні по таких його складових, як розвиток трудового потенціалу, вдосконалення соціально-трудових відносин, формування середнього класу, запровадження ефективної моделі соціальної політики. Основні результати дисертаційної роботи впроваджено в економічну практику при розробці стратегічних напрямів державної політики зайнятості і ринку праці. Ключові слова: соціально орієнтований ринок праці, зайнятість, соціалізація, трансформація, регулювання, механізм, модель, прогноз.

АННОТАЦІЯ

Герасимчук В.И. Трансформация занятости и проблемы социализации рынка труда в переходной экономике. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.09.01. – Демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Совет по изучению производительных сил Украины НАН Украины, Киев, 2002.

Диссертация посвящена методологическим и прикладным проблемам становления социально ориентированного рынка труда и трансформации занятости населения в условиях переходной экономики Украины. Развивается новое направление, основанное на концепции социализации рынка труда и регулирования регионально-отраслевых пропорций занятости в соответствии с системными и структурными трансформациями экономики. Введена в научный оборот, определена и раскрыта сущность категории “социально ориентированный рынок труда”, методологической основой которой является системный подход к человеку как к носителю рабочей силы и цели общественного производства; обоснована объективная закономерность развития рынка труда в направлении его социализации; раскрыта сущность и определены направления социализации рынка труда в Украине на этапе перехода экономики к устойчивому развитию. Разработаны теоретико-методологические и методические основы исследования процессов социализации рынка труда, предложена система показателей уровня социализации региональных рынков труда. Определены основные закономерности трансформации занятости населения под влиянием системных и структурных преобразований в экономике на переходном этапе, обоснованы направления её регулирования. Рассмотрено влияние на рынок труда и занятость таких факторов, как институциональные преобразования, инфраструктура рынка труда, глобализация экономики, заработная плата, выявлены неоднозначность и масштабность их влияния на состояние рынка труда и занятость в Украине. С целью повышения управляемости процессами занятости на региональном уровне предложена методология факторной социально-экономической оценки рынка труда и занятости, учитывающая влияние двух групп факторов, соответственно определяющих современное состояние и перспективы развития рынка труда. Обоснованы методологические подходы к регулированию рынка труда и занятости на основе ситуационного управления, методика разработки и реализации ситуационной модели управления региональным рынком

труда. Исследованы доминантные тенденции в динамике и структуре занятости населения в экономике и агрегированных её отраслях, сделана оценка интенсивности и качества структурных сдвигов занятости и производства, обоснованы концептуальные подходы к прогнозированию занятости и разработан вариантный её прогноз на период до 2015 года. Обоснованы теоретические и прикладные аспекты становления социально ориентированного рынка труда в Украине по таким его составляющим, как развитие трудового потенциала, повышение качества рабочей силы, совершенствование социально-трудовых отношений, формирование среднего класса, внедрение эффективной модели социальной политики.

Основные результаты исследования нашли практическое внедрение при разработке стратегических направлений государственной политики занятости, регулирования рынка труда, структурной модернизации экономики.

Ключевые слова: социально ориентированный рынок труда, занятость, социализация, трансформация, регулирование, механизм, модель, прогноз.

SUMMARY

V.I. Gerasymchuk, Transformation of Employment and Problem of Labor Market Socialization in Transition Period Economy. – Manuscript.

Dissertation for the degree of the Doctor of Economics, specialization: 08.09.01 – Demography, Labor Economics and Politics. – Research Council for Ukrainian Productive Forces, Ukrainian National Academy of Sciences, Kyiv, 2002.

This dissertation is devoted to the methodological and applied problems of the formation of a socially oriented labor market and the transformation of the population employment under the conditions of a transition period economy in Ukraine. A new concept has been developed, based on the concept of labor market socialization and regulation of regional-and-industry proportions of employment in accordance with system and structural transformations of economy. The author has proposed a methodology and methods of labor market socialization estimation and a methodology of a factorial social-and-economic estimation of the state and prospects of the regional labor markets development and regulation on the basis of situation management methods. The author also has substantiated theoretical and applied aspects of the formation of a socially-oriented labor market in Ukraine including such constituents as the development of labor potential, the improvement of social-and-labor relations, the formation of the middle class, and the introduction of an efficient social policy model.

The main results of the dissertation have been introduced into the economic practice when developing strategic trends of the state policy in the sphere of employment and labor market.

Key words: socially-oriented labor market, employment, specialization, transformation, regulation, mechanism, model, and forecast.

Підписано до друку 25 липня 2002 р. Формат 60x84/16.
Ум.друк.арк. 1,9. Обл.-вид.арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Зам. 153

Видавництво “Науковий світ”
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
03150, Київ-150, вул. Горького, 51, оф. 1211.
227-0189, 419-3844